

Грабар Л.Ю.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПОВЕРНЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ: ВПЛИВ ПОЛІТИКИ КРАЇН-РЕЦИПІЄНТІВ

У статті розглянуто масштабні міграційні наслідки через вторгнення Росії в Україну у 2022 році та розподіл українських біженців по різних країнах. Вивчено різноманітні політичні підходи до українських біженців країн-реципієнтів, включаючи законодавчі ініціативи, фінансову підтримку та програми повернення. Проаналізовано обсяги фінансової підтримки від різних донорів та світових організацій для України у зв'язку з кризою біженців. Вивчено вплив міграції на демографічну ситуацію та економіку України, а також можливі наслідки в майбутньому. Розглянуто реакції Європейського Союзу та інших країн на прихід українських біженців, включаючи прийняття правових інструментів та програм підтримки. Досліджено політику країн-реципієнтів стосовно повернення біженців назад до України та зусилля з прискорення інтеграції та підтримки тих, хто вирішив залишитися. Проаналізовано політику деяких приймаючих країн щодо скасування тимчасового захисту біженців з України, використання термінів виїзду та програми фінансової підтримки. Виявлено, що урядові стратегії повернення можуть мати важливий економічний вплив на країни прийому, враховуючи витрати на програми підтримки та потенційні витрати від відсутності робочої сили. Розглянуто шляхи співпраці між різними сторонами задля успішної реінтеграції українських біженців, та визначено фактори, що впливають на ці процеси. Виявлено, що успішна реінтеграція вимагає комплексного підходу, а важливою складовою ефективної політики повернення є забезпечення доступу до освіти, медичного обслуговування та житла для біженців, які повертаються в Україну, що матиме позитивний вплив на демографічну ситуацію в Україні та сприятиме відновленню економіки.

Практична цінність результатів статті визначається висвітленням можливих шляхів стимулювання повернення українських біженців та їхню інтеграцію в українське суспільство, включаючи законодавчі нововведення країн-реципієнтів та законодавчі пропозиції української влади.

Ключові слова: українські біженці, повернення, політика країн-реципієнтів, стимулювання, інтеграція, міграція.

Постановка проблеми. Аналізуючи динаміку руху українських біженців після вторгнення Росії в Україну у 2022 році, стаття виявляє неоднорідність у політиці приймаючих країн та програмах підтримки повернення біженців. Ця ситуація створює складнощі в прогнозуванні кількості осіб, які можуть бути готові повернутися назад до України, та ускладнює розробку ефективних стратегій вирішення кризи біженців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання міграції та біженців з України вивчаються відомими українськими науковцями серед яких Елла Лібанова, Марія Гавриш, Сергій Соловйов, Ірина Зінкевич-Евдокимова, Михайло Погребінський, Ольга Співак та інші. Ці науковці активно публікуються, проводять дослідження та розробляють стратегії щодо кризи біженців з України.

Останні дослідження та публікації в галузі міграційних процесів та біженців з України нада-

ють додаткові дані та аналізують ключові аспекти кризи біженців. Крім того, звіти Організації Об'єднаних Націй та Європейського Союзу надають оцінки ефективності заходів тимчасового захисту та програм підтримки біженців у країнах-реципієнтах. Аналіз цих досліджень та публікацій допомагає у зрозумінні поточної ситуації та визначенні стратегій подальшої дії для врегулювання кризи біженців з України. Аналіз яких дозволяє врахувати останні дані та наукові висновки, забезпечуючи їх актуальність та достовірність.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз впливу масової міграції біженців з України на політику країн-реципієнтів, дослідження ситуації з поверненням українських біженців в Україну з визначенням можливих практичних шляхів підтримки цього процесу; аналіз масштабів, наслідків та стратегій вирішення кризи біженців з України, спричиненої вторгненням Росії у 2022 році;

дослідження стратегій країн-реципієнтів у відношенні повернення українських біженців у военний та післявоєнний періоди.

Виклад основного матеріалу. З моменту повномасштабного вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року більше 11 мільйонів людей були змушені залишити свої домівки всередині країни або через кордон. Станом на 1 серпня 2023 року в усьому світі було зареєстровано 6 444 800 мільйона біженців з України, з яких половина – у трьох країнах: Росії (1,3 мільйона), Німеччині (1,1 мільйона) та Польщі 990 000. Далі йдуть Чехія (340 000), Іспанія (178 000), Італія (158 000) та Болгарія (157 000). За межами Європи найбільше українців прийняли США та Канада: у США близько 280 000, у Канаді – близько 234 500 [2]. Сусідня з Україною Молдова приймає найбільшу кількість переміщених осіб на душу населення в Європі, оскільки сотні тисяч людей, які втекли від війни, знаходять там притулок. Завдяки підтримці Світового банку уряду Молдови було надано допомогу у розмірі 150 мільйонів доларів США. Дане фінансування допомогло підтримати біженців та домогосподарств, а також підвищити стійкість до майбутніх потрясінь [10].

Потужна хвиля біженців з України виявилася для ЄС безпрецедентною, на що Євросоюз відреагував новим правовим інструментом та вперше активував Директиву про тимчасовий захист. Завдяки цьому українським біженцям було надано від 4 березня 2022 року негайний доступ до захисту, житла, медичного обслуговування, зайнятості та освіти. Принцип тимчасового захисту передбачає вільний вибір країни, в якій громадянин України бажає користуватися правами тимчасового захисту [1].

Держави-члени ЄС запропонували тимчасовий захист приблизно 4 мільйонам осіб. Майже 20% українських дітей знайшли безпечне життя у країнах Євросоюзу. Після вторгнення Росії 24 лютого Єврокомісія мобілізувала всі зусилля для підтримки цивільних осіб, які рятуються від війни, для надання допомоги державам-членам у розміщенні та турботі про них, виплативши авансові платежі на суму понад 3,5 мільярди євро [4].

У березні 2025 року термін дії Директиви про тимчасовий захист завершується, а тому Євросоюз починає уже замислюватися над тим, що можна запропонувати українцям щоб вони залишилися, особливо це стосується країн із низькою статистикою народжуваності, старінням населення та нестачею робочої сили. Протидія

власним інтересам як країни-донора України так і країн-реципієнтів спонукає до прийняття ними важливих рішень, в тому числі на законодавчому рівні.

Так, урядом Німеччини, де знаходяться під захистом найбільша чисельність українських біженців в ЄС, було схвалено законопроект, що передбачає пом'якшення вимог для отримання громадянства, який має на меті значно спростити натуралізацію, у тому числі для громадян країн, що не є членами ЄС. У разі ухвалення закону натуралізація іноземців в Німеччині стане можливою через п'ять років проживання в країні замість восьми, як це передбачено зараз, а у деяких випадках – після трьох років. Це стосується людей, яким вдасться успішно інтегруватися у суспільство, а саме: вивчити мову на високому рівні, мати високі професійні якості та брати активну участь у громадському житті. Враховуючи високий дефіцит кадрів більше ніж у 150 професіях та кількості вакансій по країні понад 1,7 мільйона, така політика Німеччини спрямована на подолання внутрішньо державних проблем пов'язаних із нестачею трудових ресурсів. Важливим доповненням є те, що для отримання паспорта ФРН не потрібно буде відмовлятися від наявного громадянства. Враховуючи те, що українцям притаманний високий рівень патріотизму, фактор не відмови від українського громадянства може сприяти високій вірогідності прийняття рішення про набуття громадянства ЄС. Разом з тим керівництво України також розглядає можливість внесення змін до законодавства щодо запровадження множинного громадянства. Враховуючи те, що згідно з даними різних досліджень, від 29 до 44 відсотків українських біженців від війни у ФРН висловлювали намір залишитися в країні надовго чи навіть назавжди, такі законодавчі нововведення обох країн можуть сприяти зростанню кількості українців, які виявлять бажання залишитися у Німеччині.

Проте політика деяких країн-реципієнтів значно відрізняється від політики Німеччини щодо українських біженців. Деякі країни навіть тимчасово призупинили в'їзд до своєї країни або обмежували програми, інші почали думати, як простимулювати українців повертатися назад на Батьківщину. До таких дій закликає приймаючі країни і українська влада.

Нині чотири країни (Швейцарія, Ірландія, Чехія та Норвегія) вже розробили програми фінансової підтримки українців, які вирішили повернутися на Батьківщину.

Урядова стратегія щодо повернення українських біженців зі Швейцарії передбачає скасування статусу тимчасового захисту «S» 2024 або 2025 року. Такий статус швидкого та небюрократичного захисту біженців Швейцарія активувала вперше, з 12 березня 2022 року, що значною мірою відповідає рішенням, яке прийняли держави-члени ЄС. За даними Держсекретаріату з питань міграції (SEM), близько 66 100 осіб з України зі статусом захисту «S» все ще перебувають у Швейцарії. Назад в Україну повернулися понад 20 000 осіб [6]. Для повернення українських біженців, які перебувають в Швейцарії через війну, розглядається варіант ступеневих термінів виїзду для різних груп, які можуть тривати від трьох до дев'яти місяців та фіксований термін для всіх. Уряд Швейцарії хоче уникнути надання дозволів на проживання для українців та розраховує, що після скасування статусу S близько 56 000 осіб добровільно повернуться, а 14 000 – ні. За врахуванням тривалості статусу захисту, готовність до виїзду ймовірно зменшуватиметься. Винятком можуть бути випадки з учнями, які зможуть спочатку залишитися і завершити своє навчання – не тому що це обов'язково потрібно робити, але тому що швейцарська економіка їх потребує. Також як особливий випадок можуть вважатися пожилі люди, неповнолітні підлітки без батьків, а також особи з серйозними медичними проблемами. Повернення учнів, пожилих людей, неповнолітніх підлітків без батьків, а також осіб з серйозними медичними проблемами Швейцарія планує розглядати на другому етапі та в координації з українськими органами. Щоб полегшити українцям початок життя в рідній країні, уряд також готовий виплатити допомогу для повернення. Для сімей максимальна сума в першій фазі складатиме 9000 швейцарських франків. Якщо вони повернуться в останній можливий момент, їм може бути виплачено максимум 7000 франків. Такі зменшені суми – чим пізніше ви їдете, тим менше грошей ви отримуете – вже відомі Швейцарії з балканських біженців. Така концепція коштуватиме Швейцарії від 123 до 191 мільйона франків [6].

Уряд Норвегії також виділяє додаткову грошову виплату у сумі 1500 євро для українців, які збираються повернутися додому. Дана допомога розрахована на те, щоб українці, які раніше отримали колективний захист у Норвегії, могли повернутися на Батьківщину та осісти там. Такий грант потрібно буде повернути, якщо людина вирішить повернутися назад до Норвегії, пробувши менше ніж 24 місяця в Україні [11].

Спецпрограму з добровільного повернення додому вже підготувала і влада Чехії. Там українці можуть перебувати до кінця березня 2025 року. Якщо ж люди ухвалять рішення повернутися додому раніше, уряд відшкодує частину витрат.

Влада України, просить країни-союзники стимулювати українців повертатися додому й допомагати їм у цьому питанні фінансово, в той час позиція Управління верховного комісара ООН у справах біженців базується на закликах до країн, які приймають біженців, не примушувати біженців до повернення на батьківщину. Разом з тим в Україні продовжує тривати дискусія щодо необхідності забезпечення мобілізації та людських ресурсів задля майбутньої відбудови за якою слідкують країни-союзники. Вирішуючи долю українських біженців у Європейському Союзі, департамент Єврокомісії, що опікується питаннями міграції продовжує залишатися на зв'язку з відповідними компетентними органами влади України. Питання щодо статусу українських біженців після закінчення терміну дії Директиви ще не вирішене, хоча ще є час для напрацювання рішень, задля встановлення порозуміння між усіма причетними сторонами.

Слід зазначити, що неоднотайна поведінка різних країн ускладнює прогнозування щодо кількості українських біженців, які можуть повернутися в Україну. За попередніми оптимістичними прогнозами, можна сподіватися на повернення на батьківщину близько 3 млн людей. Ця величина буде залежати від ряду чинників, до яких варто віднести тривалість війни, безпекову ситуацію в Україні та політику приймаючих країн.

Згідно з проведеними опитуваннями майже половина респондентів зазначають, що кожен, хто виїхав з країни після початку повномасштабного вторгнення, має вирішувати самостійно за себе щодо повернення до України, лише 10 відсотків вважають, що біженці повинні повернутися на батьківщину для відбудови країни [7].

Неповернення мігрантів матиме великий вплив на демографічну ситуацію України на довгі роки. Також це може запобігти очікуваному дефіциту робочої сили, який може становити від трьох до чотирьох з половиною мільйонів людей до 2032 року. Вплив на економіку може сягати втрат від 2,7% до 6,9% ВВП щорічно [10]. Станом на травень 2023 року постійне населення України, за оцінками Українського Інституту Майбутнього, становить 29 млн осіб. Частка українців, які зараз живуть у бідності, збільшилася з 5,5 відсотка до 24,1 відсотка у 2022 році,

що витіснило ще 7,1 мільйона людей на злидні і відклало 15 років прогресу [3]. Світовий банк мобілізував близько 38 мільярдів доларів для підтримки України у вигляді надзвичайного фінансування та зобов'язань, які включають гранти, гарантії та пов'язане паралельне фінансування зі США, Великобританії, Канади, європейських країн та Японії [10]. Завдяки такій фінансовій підтримці уряд України продовжує виконувати основні функції: пенсії та заробітні плати державним службовцям виплачуються вчасно. Проте, у 2023 році Україна стикнулася з додатковим дефіцитом фінансування у розмірі 11 мільярдів доларів США для критично важливих економічних та капітальних витрат, особливо у таких секторах, як транспорт, житло, енергетика, соціальний захист та засоби існування, а також сільське господарство. Людський капітал є найважливішим фактором соціально-економічного розвитку країни, підвищення конкурентоспроможності національної економіки [5]. А тому перед Україною гостро стоїть питання повернення біженців.

Для успішного розв'язання кризи необхідно забезпечити також соціальну інтеграцію для українських біженців, включаючи доступ до освіти, медичної допомоги та робочих місць. Це сприятиме їхньому успішному адаптуванню в новому середовищі та зменшить соціальні нерівності. Враховуючи стресові умови, з якими стикаються

біженці, необхідно надавати їм психологічну та психосоціальну підтримку для подолання травм та стресу, пов'язаного з війною та міграцією. Для тих, хто розглядає повернення до України, важливо забезпечити підтримку та ресурси для успішного відновлення життя вдома, включаючи доступ до житла, працевлаштування та інфраструктуру. Вирішення кризи вимагає спільних зусиль та співпраці між урядами країн-реципієнтів, міжнародними організаціями та громадським сектором для забезпечення координації та ефективного реагування на потреби біженців.

Висновки. У результаті аналізу масштабів кризи біженців з України та її наслідків для демографічної ситуації та економіки країни, а також стратегій та політики приймаючих країн, можна зробити декілька висновків. Перш за все, необхідно подальше дослідження та моніторинг ситуації з міграцією біженців з України для ефективного управління кризою та розробки стратегій підтримки для тих, хто залишається та тих, хто розглядає повернення. Крім того, важливо враховувати індивідуальні потреби та ситуації кожного біженця, а також підтримувати розвиток інтеграційних програм та сприяти добровільному поверненню для тих, хто вирішив повернутися до України. Надалі співпраця між урядами країн-реципієнтів та України є ключовим елементом у вирішенні кризи та забезпеченні стабільності та підтримки для українських біженців.

Список літератури:

1. Директива Ради 2001/55/ЄС від 20 липня 2001р. Про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та відповідальності за наслідки такого прийому. – UNHCR. URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/war/Direkt_ES_2001_55.pdf (дата звернення 03.02.2024)
2. Операційний портал даних. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата звернення 03.02.2024)
3. Оцінка міграційних процесів та настроїв: звіт за результатами онлайн-опитування. Український Інститут Майбутнього : <https://news.uifuture.org/ocinka-migraciy-nikh-procesiv-ta-nastroj/> (дата звернення 05.02.2024)
4. Солідарність ЄС з Україною. Європейська Комісія. URL: https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/eu-countries-welcoming-those-fleeing-ukraine_uk (дата звернення 08.02.2024)
5. Соціально-економічні та гуманітарні наслідки російської агресії для українського суспільства. – Центр Разумкова, https://razumkov.org.ua/uploads/article/2022_Gum.pdf (дата звернення 08.02.2024)
6. Швейцарське інформаційне агентство Keystone-SDA / телеканал SRF / портал SWI Swissinfo. URL: https://www.swissinfo.ch/eng/третина-українських-біженців-у-швейцарії-бажають-повернутися-додому/49078282?utm_campaign=swi-rss&utm_source=multiple&utm_medium=rss&utm_content=ohhttps://www.swissinfo.ch/service/rus/rssxml/ukraine-news/rss (дата звернення 08.02.2024)
7. Фінальний звіт про біженців з України: аналіз та пропозиції. Центр досліджень економіки та суспільства. URL: <https://ces.org.ua/refugees-from-ukraine-ukr-final-report/> (дата звернення 06.02.2024)
8. International Organization for Migration (IOM). (2023). Ukraine: Migration Profile 2023. URL: <https://www.iom.int/ukraine-iom-response-2022-2024> (дата звернення 04.02.2024)
9. Migration Policy Institute (MPI). (2022). The Ukrainian Refugee Crisis: Challenges and Opportunities. URL: <https://www.migrationpolicy.org/programs/mpi-europe> (дата звернення 08.02.2024)

10. World Bank. (2023). Ukraine: Economic Impact Assessment of the Refugee Crisis. URL: <https://www.worldbank.org/en/results/2023/11/30/the-world-bank-and-ukraine-laying-the-groundwork-for-reconstruction-in-the-midst-of-war> (дата звернення 08.02.2024)

11. UDI. ReturnApply for repatriation. URL: <https://www.udi.no/en/return/apply-for-repatriation/#link-30773> (дата звернення 08.02.2024)

Hrabar L.Yu. RETURNING UKRAINIAN REFUGEES: THE IMPACT OF RECIPIENT COUNTRIES' POLICIES

The article examines the extensive migration consequences following Russia's invasion of Ukraine in 2022 and the distribution of Ukrainian refugees across different countries. Various political approaches to Ukrainian refugees by recipient countries are analyzed, including legislative initiatives, financial support, and repatriation programs. The volume of financial support from various donors and international organizations for Ukraine in connection with the refugee crisis is assessed. The impact of migration on Ukraine's demographic situation and economy, as well as potential future consequences, is studied. The reactions of the European Union and other countries to the arrival of Ukrainian refugees, including the adoption of legal instruments and support programs, are considered. The policies of recipient countries regarding the return of refugees to Ukraine and efforts to accelerate integration and support for those who choose to stay are investigated. The article also analyzes the policies of some recipient countries regarding the termination of temporary refugee protection for Ukrainians, the use of departure terms, and financial support programs. It is found that government repatriation strategies can have a significant economic impact on recipient countries, considering the costs of support programs and potential labor force shortages. Ways of cooperation between different parties for the successful reintegration of Ukrainian refugees are discussed, and factors influencing these processes are identified. It is revealed that successful reintegration requires a comprehensive approach, and providing access to education, healthcare, and housing for returning refugees will have a positive impact on Ukraine's demographic situation and contribute to economic recovery. The practical value of the article's findings lies in illuminating possible avenues for stimulating the return of Ukrainian refugees and their integration into Ukrainian society, including legislative innovations by recipient countries and legislative proposals by the Ukrainian government.

Key words: Ukrainian refugees, repatriation, recipient country policies, incentives, integration, migration.